

РЕЦЕНЗІЯ

НЕПОМНЯЩИЙ А. А. ОЧЕРКИ РАЗВИТИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО КРАЕВЕДЕНИЯ КРЫМА В XIX – НАЧАЛЕ XX ВЕКА. СИМФЕРОПОЛЬ: ТАВРИДА, 1998.

Певні регіони нашої земної кулі привертали і привертають увагу широкого кола дослідників як гуманітарного, так і природничого напрямків. Такі регіони є і на Україні, і серед них, в першу чергу, Карпати і Крим. Надзвичайно цікавий, як за природничими, так і соціальними, етнографічними, культурними особливостями розвитку суспільного життя, Крим – постійне джерело, що живить допитливість всіх, хто цікавиться його історією. Це стосується усіх верств населення, починаючи від просто любителів знань про історичну давнину і закінчуючи спеціалістами-дослідниками. Тому кожне нове видання, що торкається історії Криму, безумовно, викликає зацікавленість. Але завжди існує і певна ймовірність розчарування після знайомства з деякими з подібних видань.

Книга Андрія Анатолійовича Непомнящего справляє приємне враження серйозністю підходу до висвітлення питань розвитку історичного краєзнавства Криму. Вже перший розділ «Путешественники в Крыму в I трети XIX века и популяризация знаний о крае», – висвітлює основну, на наш погляд, дороговказну думку автора книги – вкласти в короткооглядові розділи якнайбільше бібліографічної інформації. Причому автор, наводячи широку бібліографію до кожного розділу, подає і короткий кваліфікований коментар, який дозволяє краєзнавцю, досліднику зорієнтуватися у виборі необхідного джерела з того чи іншого краєзнавчого питання.

Наступні два розділи, – «Новороссийский календарь» и систематизация историко-краеведческих материалов о Крыме», а також «К вопросу об изучении истории и этнографии Крыма в 60-х – начале 80-х гг. XIX века», – можна розглядати як дослідження внеску в історичне краєзнавство Криму двох авторів: колективного – «Новороссийский календарь» та одноосібного – В. Х. Кондаракі. Інформативна насиченість цих розділів, власні дослідницькі розвідки та знахідки, цікавий залучений матеріал, нові архівні документи і знову ж кваліфікований грамотний коментар з аналізом тенденцій розвитку історико-краєзнавчих досліджень роблять ці розділи важливими в загальній структурі видання, що пропонується не тільки фахівцям-історикам та краєзнавцям, а і всім тим, хто цікавиться історією Криму.

Можна закинути лише зауваження щодо назви розділу «К вопросу об изучении истории и этнографии Крыма в 60-х – начале 80-х гг. XIX века». Після ознайомлення з цим розділом може виникнути помилковий висновок, що в цей період крім В. Х. Кондаракі в Криму і не було інших краєзнавців, оскільки практично весь розділ присвячено історико-краєзнавчій діяльності цього подвижника вивчення історії рідного краю. Але ще і ще раз перечитуючи цей розділ, впевнюєшся у тому, що автор мав право зосередитися на ролі В. Х. Кондаракі в розвитку історичного краєзнавства Криму. І ця впевненість впливає з того значного джерельного матеріалу, певна кількість якого вперше введена в науковий обіг А. А. Непомнящим. Гадаємо, що подальша робота автора з вивчення цього періоду розширить коло краєзнавців, що працювали на той час у Криму.

Періодична преса завжди була джерелом історичних досліджень. Певна річ, інформація наведена в періодичній пресі, яка інколи мала на меті швидке реагування на ті чи інші події, завжди потребує уточнення. Але публікації з тих чи інших питань, особливо коли вони мають регулярний характер і охоплюють широкий спектр природознавчих та гуманітарних досліджень, становлять значну цінність, як історичні джерела. Безумовно, звернення А. А. Непомнящего до аналізу друкованих матеріалів з історичного краєзнавства Криму у періодичній пресі збагатило книгу. Цінним для науковців, краєзнавців є виокремлення основних кластерів цих публікацій: історико-етнографічні матеріали, історія кримського ханства, історія Кримської війни, кримська старовина, екскурсійна та просвітницька діяльність наукових товариств та музеїв, фольклорні матеріали і т. п. Зрозуміло, що охопити розмаїття всіх матеріалів, що друкувалися у періодичній пресі Криму можливо тільки в рамках спеціального дослідження. Але зроблене А. А. Непомнящим є чітким орієнтиром у інформаційному полі періодичних видань Криму. І дослідник-історик, безумовно, знайде в цьому розділі дані, що відповідають його науковим пошукам.

В останні роки значно посилюється інтерес до вивчення діяльності архівних комісій. Можна назвати, в першу чергу, книгу О. І. Журби, присвячену діяльності Київської архівної комісії, публікації щодо діяльності Катеринославської та Чернігівської архівних комісій тощо. Не обійшов це питання і А. А. Непомнящий, розкривши у розділі «Таврическая ученая архивная комиссия – центр крымоведаческих исследований 1887-1923», роль останньої в історико-краєзнавчому процесі. Невеликий розділ, що спирається на досить значну джерельну та історіографічну базу, деякі власні розвідки, органічно вписується в загальну структуру книги.

Серцевину книги А. А. Непомнящего складають десять нарисів про найбільш значних істориків-краєзнавців Криму та їх внесок в історичне краєзнавство. Ці десять перлинок-підрозділів читаються легко, написані майстерно, викликають непідробний інтерес. Причому ці нариси мають як би подвійну оболонку. Перше читання викликає бажання дізнатися: «А що далі?». Потім вже виникає багато питань вже не сюжетного, а дослідницького характеру, які вимушують повертатися знову і знову до вже прочитаних нарисів. І це робиш з користю і задоволенням.

Відомо, що всі ті краєзнавці, дослідники історії Криму, про яких йде мова у нарисах А. А. Непомнящего, були досить значними науковцями, просвітителами, популяризаторами науки. Але з різних причин їх життєвий і науковий шлях вивчався недостатньо. Тільки наприкінці 80-х рр. і в наш час (90-і рр.) двадцятого століття поживилося і вивчення внеску та життєвого шляху визначних краєзнавців Криму. І тут треба віддати належне А. А. Непомнящому. Він вже досить довгий час веде постійну плідну роботу з цього питання. Бібліографія до нарисів про життя і діяльність визначних краєзнавців Криму містить значну кількість наукових розвідок А. А. Непомнящего відносно Ф. К. Бруна, Л. П. Коллі, Х. І. Кучука-Іоаннесова, Ф. Ф. Лашкова, Арс. І. Маркевича, Н. А. Маркса, О. Ф. Ретовського, В. Д. Смірнова. Розвідки А. А. Непомнящего відносно двох останніх краєзнавців взагалі одні з небагатьох, що мали місце.

Якщо зважити на те, що про життя і діяльність вищезгаданих краєзнавців існують лише поодинокі публікації, інколи тільки в спеціалізованих журналах (наприклад, «Советская тюркология»), або в дореволюційній періодиці, то слід вважати, що зроблена А. А. Непомнящим спроба ознайомити широке коло читачів з видатними краєзнавцями Криму вдалася.

Два передостанні розділи, – «Роль Русского музея в изучении этнографии Крыма» та «Крымский горный клуб и развитие исторического краеведения», – присвячені структурам, які займалися окремими проблемами історичного краєзнавства Криму. Причому одна з цих структур – «Русский музей» – вела етнографічні дослідження шляхом організації експедицій до Криму, які очолювали відомі історики та археологи, як згадуваний уже в цій книзі А. М. Самойлович. Базуючись на значному архівному матеріалі, в першу чергу, матеріалах Російського етнографічного музею, А. А. Непомнящий дуже стисло, але рельєфно поповнює наші уявлення про історико-краєзнавчі дослідження Криму, проведені цими експедиціями під керівництвом в різні роки такими вченими як В. І. Ламанський, П. М. Бекетов, С. С. Некрасов, А. М. Самойлович.

А. А. Непомнящий зробив також досить цікаву розвідку про історико-краєзнавчу діяльність Кримського гірського клубу. Головним напрямком цієї діяльності були краєзнавчий туризм і матеріальна підтримка всіх дослідників Криму як в природничому, так і в історико-краєзнавчому відношенні. На це вперше було звернуто увагу ще рецензентом у його монографії «Естественнонаучные общества Юга Российской империи. Вторая половина XIX – начало XX вв.» у 1994 р.

А. А. Непомнящий в контексті розвитку історичного краєзнавства в Криму досить детально розкрив цю діяльність Кримського (Кримсько-Кавказького) гірського клубу, що значно підсилює наші уявлення про розвиток цих досліджень на теренах Криму.

Безсумнівно, значний інтерес викликає і останній розділ книги – «Историческое краеведение Крыма в революционные годы». Це якраз той період, за вивчення якого не дуже охоче беруться дослідники, бо майже відсутня джерельна та історіографічна база. Ясно, що на цьому шляху А. А. Непомнящего чекає ще багато питань, але вже й те, що наведено в книзі значно розширює наші уявлення про історичні дослідження в Криму в цей складний період.

Висловимо і деякі побажання відносно цієї книги. На наш погляд розділ «Вклад краеведов Крыма в развитие исторических исследований» при певному доопрацюванні, додатку нових матеріалів, розширенні його, цілком може бути виданий окремою книгою. Гадаємо, що ця нова книга викличе значний інтерес з боку широкого загалу читачів різних уподобань. З другого боку можливо є рація перевидати і рецензовану книгу. Але при перевиданні треба врахувати деякі незначні доповнення. Хоча в анотації до книги і йде мова про те, що в ній «висвітлюються окремі сторінки розвитку історичного краєзнавства Криму в XIX – на початку XX століття», але якщо автор розглядає діяльність такої громадсько-наукової структури як Кримський (Кримсько-Кавказький) гірський клуб, то, безперечно, треба розглянути і історико-краєзнавчу діяльність Кримського товариства дослідників природи. Не можна пройти, наприклад, повз дослідження печерних міст, зроблене Боровко, бо це дослідження, між іншим, спростовує багато положень, наведених у відомому словнику Брокгауза та Ефрона і т. п. Тем більше, що певну інформацію про історико-краєзнавчі, історико-етнографічні дослідження у Кримському товаристві природодослідників та аматорів природи автор може знайти як в працях цього товариства, так і в розвідках К. О. Черненко, В. С. Савчука та ін.

Книга А. А. Непомнящего, без сумніву, повинна викликати значний інтерес. Вона інформативна за змістом, живо і цікаво викладена, містить багато нових фактів та матеріалів про розвиток історичного краєзнавства Криму в XIX – на початку XX століття, до неї будуть звертатися і професіональні історики та краєзнавці, і ті, хто бажають більше дізнатися про історію Криму – цієї чудесної перлини світу і України.

Доктор історичних наук,
професор Дніпропетровського університету В. С. Савчук